Mikä särähtää?

Antropologisia näkökulmia tutkijan positioon, traditioon ja politiikkaan

HENNI ALAVA

Noin 10-vuotiaana opin pesemään perunakattilan oikein:

> *Täältä,* tiskatessa otat harjan, kurkkaat *tänne* kattilan reunan alle, ja harjaat sieltäkin, koko matkan ympäri. Sitä ei aina tajua, kun perunat kiehuvat vähän yli, miten likaiseksi kattila tulee *täältä alta*, varsinkin vanhemmissa kattiloissa, joissa voi olla oikein sellainen kouru.

Käsittelen tässä kirjoituksessani särähdyksiä – sitä, mikä meillä särähtää tutkijoina oman tutkimusaiheemme äärellä korvaan ja mikä ei. Antropologina pidän tarinoista, ja niinpä havainnollistan käsitteellisiä väitteitäni omakohtaisten tarinoiden kautta.

Tässä ensimmäisessä tarinassani mikään ei särähtänyt – hetki vain painui syvälle lapsen tajuntaani. Äiti vierelläni, sodan jälkeen rakennetun talon isot vierekkäiset pesualtaat, kattiloita kuivauskaappiin nostaessani käsiä pitkin hihansuista alas valuva vesi sekä tieto siitä, että tämä on jotain, mitä minä opin nyt, jotain, jota tulen muistamaan ikuisesti, jotain, mitä kaikki eivät osaa. Niinpä edelleenkin pestessäni käsin kattilaa hetki muistuu mieleeni ja napauttaa aivoissani johonkin reseptoriin, mistä tulee kutkuttavan mukava tunne: minä osaan pestä kattilan oikein. Osaan, koska äitini opetti. *Täältä* huolella hinkaten, niin ettei sinne jää *yhtään* perunaisen keitinveden jäämiä.

Tuolloin ei särähtänyt, mutta muina kertoina totta vie on.

SÄRÄHDYS TEODIKEAN ÄÄRELLÄ

Istun ugandalaisen yksinhuoltajaäiti Faithin (pseudonyymi) kanssa pikkukaupungin kahvilassa juomassa kahvia. Kuluneina kuukausina olemme viettäneet paljon aikaa yhdessä tutustuttuamme tutkimuskohteenani olleen helluntaiseurakunnan naisten kokkikurssilla, ja luottamus välillämme on hiljalleen kasvanut. Nytkin kahvia siemaillessamme juttelemme kaikenlaisesta: perheistämme, läheisistämme, huolistamme. Päädyn kertomaan Faithille äidistäni sekä surusta ja huolesta, jota olen tyttärenä kantanut äidin voinnin hiljalleen heikennyttyä vaikeiden kroonisten sairauksien ja dementian vuoksi.

Yhtäkkiä Faith solahtaa kaverillisesta jutustelusta maallikkosaarnaajarooliinsa ja sanoo, että Jumala voi kyllä parantaa äitini. Sisälläni

https://doi.org/10.62442/ta.144507

kiehahtaa. Faithin kirkossa mikään ei ole särähtänyt korvaani niin kuin pappien rahankeruumenetelmät sekä ylimalkainen tapa käsitellä teodikean ongelmaa. Faith naulaa kantansa, ja se särähtää sydämeen asti: ”Jos äitisi vain olisi uskonut enemmän ja rukoillut oikein, hän olisi parantunut.” Kuvauksellani äitini hurskaasta hengenharjoituksesta ei ole mitään merkitystä, sillä äidin sairaus on Faithille todiste riittämättömästä ja vääränlaisesta uskosta.

Etnografi minussa on innoissaan mahtavasta aineistosta, mutta äitini kärsimystä vuosikaudet seurannut lapsi ja ristinteologiassa kylvetetty körtti minussa on kuin hengellisesti piesty. Olen poissa tolaltani monta päivää, ja päätän, etten enää tapaa Faithia ennen paluutani Suomeen.

SÄRÄHDYS TEOLOGIAN ÄÄRELLÄ

Mainitsen kollegalleni Tuomakselle (joka on lukenut ja kommentoinut tämän tekstin), että olen saanut kutsun tulla puhumaan Helsingin yliopiston teologiseen tiedekuntaan positionaalisuudesta. Kerron myös, että minulla olisi käsittämättömän kunnianarvoinen rivi tiedekunnan henkilökuntaa kommentaattoreina. Teologisen tiedekunnan eri oppiaineista puhuttaessa Tuomas tarkentaa: ”Dogmatiikka, nehän on niitä jotka kehittää rituaalimagiaa?”

Dogmaatikon vaimona, *Johdatus Lutherin teologiaan* -opuksen teologisen pääsykokeisiin aikanaan menestyksekkäästi lukeneena ja afrikkalaisia poliittisia teologeja omassa tutkimuksessani paljon hyödyntäneenä sekä syvästi arvostavana työtoverini letkautus *todella* särähtää korvaan. Olemme molemmat vähän huonolla päällä jo muutenkin, ja niinpä välillämme käynnistyy lukemattomat kerrat aiemminkin väännetty riita, jonka tuoksinassa Tuomas toteaa kaiken valtionkirkkoon mitenkään kytkeytyvän vastustamisen vertautuvan hänellä muihin poliittisiin vakaumuksiin, kuten siihen, että hän vastustaa natseja. Palaan tähän vielä kirjoitukseni lopuksi, mutta toistaiseksi lukija voi painaa mieleensä tämän: minä kuulin Tuomaksen vertaavan minua ja perhettäni natseihin. Vähemmästäkin särähtää.

SÄRÄHDYS EPISTEMOLOGIAN PERUSASIOIDEN ÄÄRELLÄ

Akatemiatutkijahankkeeni käsittelee lasten pitkittynyttä kipua ja sen hoitoa Suomessa. Kiinnostukseni aiheeseen, ensimmäiset kumppanuuteni kliinikoiden kanssa ja mahdollisuuteni luoda luottamukselliset suhteet tutkimukseen osallistuviin perheisiin nousevat oleellisesti aiheeni omakohtaisuudesta. Olen itse elänyt vanhempana lapseni rinnalla hänen sairastuttuaan ja lopulta kuntouduttuaan pitkittyneestä kivusta. Kerron tutkimukseni omakohtaisuudesta kaikille osallistujille, niin myös erään sairaalan pediatrian aamukierrolle osallistuneille ammattilaisille, joille luennoin jokin aika sitten, millaisia asioita lääkärit voisivat paremmin huomioida kohdatessaan kipulasten perheitä. Esitelmäni lopuksi eräs erikoislääkäri lausahti näin:

> Tosi kiinnostava esitelmä. Minua kiinnostaisi kuulla ajatuksiasi siitä, että kun meillä on yhtäältä objektiivista tiedettä, ja sinulla on tässä myös tätä subjektiivista kokemusta, niin miten sinä näet näiden välisen suhteen?

Tämä särähti korvaani suorastaan makeasti, sillä kommentti osui menetelmäni ytimeen. Niinpä vastasin:

> No kuule… Antropologina ajattelen, ettei mitään objektiivista tietoa usein oikein olekaan – sen tavoittelun sijaan ammattiosaamiseni ytimessä on sen reflektointi ja transparentiksi tekeminen, miten oma kokemukseni sekä mahdollistaa että rajoittaa sitä mitä näen ja miten sen tulkitsen.

MIKSI ARKISIA TARINOITA?

Pohjimmiltaan kysymys tutkijan positionaalisuuden vaikutuksesta tutkimukseen pelkistyy maalaisjärjellä tavoitettavissa oleviin havaintoihin: toiset asiat särähtävät tutkijan korvaan ja toiset eivät. Samat asiat eivät särähdä jokaisen tutkijan korvaan ja siihen, mikä särähtää, vaikuttaa moni seikka.

Tieteenfilosofisesti harjaantuneet lukijat huomaavat helposti, mistä perinteistä tämän

kirjoitukseni ajatukset ammennan. Yritän kuitenkin pysyä mahdollisimman helposti tavoitettavien esimerkkien tasolla, kattilaankin palaan vielä kirjoitukseni lopuksi.

Nähdäkseni positionaalisuus- ja refleksiivisyyskeskustelussa on kolme tasoa, jotka kietoutuvat usein lähes erottamattomasti yhteen. Saamme ne kuitenkin paremmin käyttöömme ajattelun työkaluina, kun venyttelemme ne erilleen. Nimeän nämä tasot positioksi, traditioksi ja politiikaksi.

YKSILÖN TASO

Yllä kertomissani tarinoissa esiin nousevat ennen muuta tradition, mutta sitäkin oleellisemmin yksilön taso. Se on sinun korvasi, minun korvani, joka särähtää. Kuvaan yksilöllisen position merkitystä oman esimerkkini kautta.

Ennen nykyistä hankettani olen tutkinut kirkkojen roolia sodanjälkeisessä Pohjois-Ugandassa sekä sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä normeja ugandalaisen katolisuuden, anglikaanisuuden ja helluntailaisuuden piirissä. Kuten kirjassanikin[1] kerron, on aivan ilmeistä, että tulkintoihini on vaikuttanut se, että olen kirkkoherran vaimo ja läpielänyt evankelikaalinuoruuden ja luuhannut lapsuuteni Lähetysseuralle työskennelleiden pappisvanhempieni mukana anglikaanisessa, katolisessa sekä kiinalaisessa luterilaisessa kirkossa Hongkongissa. Olen myös körtti, jonka uskossa epävarmuudelle on äärimmäisen paljon tilaa, entinen Kirkon ulkomaanavun Changemaker-aktiivi ja Opiskelijoiden lähetysliiton puheenjohtaja, äiti, suomalainen, antirasisti ja feministi.

Kaikki se, mitä minä olin, avasi minulle hyvin konkreettisesti tiettyjä ovia ja sulki toisia. Tämä on kenttätyössä ilmeistä, mutta se on aivan yhtä ilmeistä ennen kentälle menoa. Tämä on ilmeistä myös silloin, kun palaan kentältä tai työskentelen aineistoni kanssa. Se, kuka olin, muokkasi tulkintojani, sävytti luentaani ja ohjasi kysymyksiäni. Siksi väitän positionaalisuudella olevan merkitystä kaikenlaisen aineiston äärellä. Kaikilla tieteenaloilla vain ei ole tapana pysähtyä pohtimaan miten.

TRADITION TASO

Voiko tutkija olla positioistaan vapaa? Eri oppiaineissa ja tutkimusperinteissä kysymyksestä ajatellaan eri tavoin. Joillain aloilla, kuten omallani, näiden asioiden miettiminen on keskeinen osa tutkijan perustyökaluja. Joidenkin näkökulmasta taas kysymyksenasettelu on täysin väärä. Näiden tutkimusperinteiden kaanon kertoo, että noudattamalla tietynlaisia tieteellisiä menetelmiä tutkijan positio voidaan poistaa tai tehdä irrelevantiksi niin, että tiedosta tulee ”objektiivista”. Tästä näkökulmasta katsottuna puhe positionaalisuudesta ja vaatimukset refleksiivisyydestä sen äärellä voivat jopa heikentää tieteen laatua.

On tärkeää tarkentaa, että positionaalisuuden reflektoinnin peräänkuuluttamisesta ei voi vetää yhtäläisyysmerkkejä väitteeseen, että kaikki on suhteellista ja tulkinnanvaraista, emmekä voi tietää yhtään mitään. Refleksiivisyyden ja positionaalisuuden vakavasti ottava tiede ei ole metoditonta, eikä pelkkää mielipidekirjoittelua, kuten toisinaan kuulee mielipidekirjoittelijoiden väittävän. Esimerkiksi omalla alallani tutkijalta vaaditaan sen näkyväksi tekemistä, minkälaiset asiat – mukaan lukien hänen oma positionsa ja ennakkoasenteensa – vaikuttavat laajasta ja huolella kerätystä aineistosta tehtyihin ja huolella kontekstualisoituihin tulkintoihin.

Oleellista on huomata, että positionaalisuuden ympärillä käytävässä keskustelussa rajaviivat eivät useinkaan kulje niinkään tieteenalojen välillä, vaan niiden sisällä. Nämä painotuserot ovat usein jollain tavoin poliittisesti sävyttyneet.

TIEDON POLITIIKAN TASO

Viime vuosien tutkimuspoliittisissa väännöissä on toistuvasti nostettu refleksiivisyyttä peräänkuuluttava tutkimus tikun nokkaan. Sosiaalisessakin mediassa aalloittain kuohuneen kritiikin ytimessä on ollut väite, että tutkimus, jossa tarkastellaan piilotettuja valtarakenteita, niiden tuottamista ja tutkijan positioita, on poliittista.

1 Alava 2022.

Ja kyllä. On poliittista sanoa, että vain tiettyjen ihmisten ääni on päässyt tutkimuksessa kuuluviin. On poliittista vaatia, että tutkijoiden on tultava tästä tietoiseksi ja raivattava tilaa toisenlaisille tietämisen tavoille. Kaikista pirullisimmalla tavalla poliittista on kuitenkin tutkimus, joka omaksuu läpeensä valtarakenteiden muovaaman position ja väittää olevansa neutraalia.[2]

Jonkin aikaa sitten *Helsingin Sanomien* tiedesivuilla Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden kvantitatiivisten menetelmien lehtori peräänkuulutti paluuta poststrukturalismia edeltäneeseen objektiiviseen yhteiskuntatutkimukseen. Kyseessä on harhainen haave, sillä tieto on aina ollut positioitunutta – tietäjän ennakkotietojen, elämänkokemuksen, erilaisten ominaisuuksien ja ympäröivän yhteiskunnan värittämää.

Eikä tämä koske vain humanistista tai yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Antropologi Emily Martin on kuvannut, miten kulttuuriset ja biolääketieteelliset tulkinnat värittivät toisiaan 1980-luvun Yhdysvalloissa.[3] Yhtäältä harppaukset immuunijärjestelmän tutkimuksessa tulivat osaksi populaarikulttuuria ja yhteiskunnallista keskustelua, toisaalta yhteiskunnalliset keskustelut yritysmaailmassa tapahtuvista muutoksista ja kylmästä sodasta värittivät biolääketieteellistä tutkimusta. Tutkijat kirjaimellisesti *näkivät* mikroskoopeissaan vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän: sotaisat metaforat immuunipuolustusjärjestelmästä ”sodassa” muovautuivat 1980-luvun kuluessa yhä enemmän joustavuutta ja sopeutuvuutta korostaviksi. Samanaikaisesti immunologian terminologia ja kuvasto sai yhä näkyvämmän aseman julkisessa keskustelussa.

Kun kerran niin sanottujen kovienkin tieteenalojen tutkijoiden tulkinnat ovat aikansa värittämiä, miten jonkin niinkin hähmäisen asian kuin kulttuurin, uskonnon tai yhteiskunnan tutkija voisi olla olematta aikansa, asemansa ja olettamustensa värittämä. Miten hän mitenkään voisi olla ”neutraali” tai ”objektiivinen”?

Tämänkaltaisista lähtökohdista käsin on viime vuosina nähty monilla tieteenaloilla vaatimuksia epistemologisesta oikeudenmukaisuudesta. Tällä on pyritty ravistelemaan vain tietyn kapean ihmisryhmän näkökulmien ja kokemusten varaan rakentuneita tulkintoja – koskivat ne sitten ihmiskehoa, yhteiskuntaa, koulutusjärjestelmää tai Raamattua. Vakaumuksellisin käsittein sanoisin, että kyseessä on pyrkimys laajentaa ymmärrystä ihmisestä, yhteiskunnasta ja myös Jumalasta siten, että siinä heijastuisi luodun inhimillisen moninaisuuden rikkaus. Räväkimmissä keskusteluissa kysytään, kenen etua tällaisten vaatimusten vastustaminen edistää, ja vastataan: tietysti niiden, jotka vastustavat tasa-arvoa, eivätkä halua menettää omaa valta-asemaansa.

Joskus kyse on nimenomaan siitä, että vallassa olevat haluavat pitää toisin ajattelevat hiljaisina. Mutta kyse on muustakin, nimittäin siitä, että väite tiedon ja tutkimuksen positioituneisuudesta sekä vaatimus refleksiivisyydestä murentaa *tietynlaista* tutkijan ja tutkimuksen auktoriteettia. Minä en tätä kauheasti murehdi. Jos perustukset ovat alun perinkin olleet huterat, rakennan mieluummin paremmille. Tunnetasolla ilmiön tunnistaminen on silti tärkeää: on paljon mukavampaa olla aivan varma ja tietää kuin myöntää oma epävarmuus.

Me *haluaisimme ajatella*, että tietomme on varmaa. Mutta ei se ole. On vain paremmin ja huonommin perusteltuja tulkintoja sekä paremmin ja huonommin tehtyä reflektiota siitä, mikä tulkintoihin on vaikuttanut. Tämäkin käsitys on tietysti tiettyyn aikaan ja traditioon sidottu, minkä vuoksi nykyisiä tietämisen tapoja on hyödyllistä tarkastella myös katsomalla taaksepäin.

ANTROPOLOGISEN REFLEKSIIVISYYDEN PIKAINEN HISTORIA

Refleksiivisyys on erottamaton osa nykyantropologista tiedontuotantoa, mutta aina näin ei ole ollut.[4] Karrikoiden voidaan kuvata, miten 1800–1900-luvun taitteen antropologiassa tutkija istui lähetysaseman tai siirtomaaherran terassilla, jonne ”informantit” tulivat

2 Alava 2023.
3 Martin 1994.
4 Gould & Uusihakala 2016; Heikkilä 2023.

kertomaan tarinoita, jotka antropologi kirjoitti sitten vihkoonsa. Tieteenalan kehittyessä antropologit laskeutuivat terasseilta ja heittäytyivät mukaan paikalliseen elämään, usein teeskennellen, ettei lähetysasemia tai siirtomaaisäntiä ollut lainkaan. Vuosikymmenien kuluessa herättiin hiljalleen pohtimaan, josko olisi syytä ottaa analyysin kohteeksi myös lähetystyö ja kolonialismi, eikä vain teeskennellä paikallisten kulttuurien olevan irrallaan niiden vaikutteista. Lisäksi kysyttiin, miten antropologien tapoihin tulkita maailmaa vaikuttaa se, että antropologien ylivoimainen enemmistö oli valkoisia, yläluokkaisia, heteroseksuaalisia, kristittyjä ja vammattomia miehiä.

Nämä teemat pulpahtivat antropologian valtavirran ytimeen 1980-luvulla niin kutsutussa representaation kriisissä.[5] Karrikoiden voidaan sanoa, että terasseilta kyläläisten keskuuteen lähteneet antropologit pakenivat takaisin terasseille, joilla he kirjoittivat kenttäpäiväkirjojaan peiliin tuijottaen.

Kuvaamani vaihe oli äärimmäisen tärkeä, sillä se nosti esiin monia ongelmallisia kulttuurisia ja ideologisia oletuksia ja toi näkyväksi valtasuhteet, joita antropologinen tutkimus oli tuottanut. Ikuisella peiliin tuijottamisella on kuitenkin rajansa.

Nykyantropologialle tunnusomaista on hyödyntää vanhemmasta antropologiasta sen arvokkaita elementtejä – samoin refleksiivisen käänteen itsereflektiota. Tämän päivän antropologit voivat valita vahvasti itsensä keskiöön tuovan autoetnografisen tutkimusotteen,[6] mutta myös kirjoittaa refleksiivisesti tavalla, jossa pysytään erossa monia nuoria tutkijoita hetkellisesti upottavasta kroonisesta positionaalisuusangstista. Kuvaannollisesti voisi sanoa, että nykyään valtaosa meistä tutkijoista kulkee kentällä peili taskussa ja näkee velvollisuudekseen muistaa, mitä peilistä näkyy, samalla pohtien sen vaikutusta tuottamaamme tietoon.

Nykyiset tieteenalojen itsestäänselvyydet eivät kuitenkaan ole aina olleet itsestäänselvyyksiä. Havahduin tähän vastikään lukiessani antropologi Joaõ Biehlin vuonna 2005 kirjoittamaa ”sosiaalista hylkäämistä”, köyhyyttä ja mielisairautta Brasiliassa käsittelevää kirjaa.[7] Aikanaan teos voitti peräti seitsemän kirjapalkintoa. Lukiessani teosta vuonna 2024 minulla särähti korvaan, miten vähän siinä avataan tutkijan positionaalisuutta ja miten monet nykypäivänä keskeiset eettiset pohdinnat loistivat poissaolollaan. Samoin särähtivät toistuvat, likimain järjestään negatiiviset viittaukset katolisuuteen tai helluntailaisuuteen. Lukijana minulle heräsi vahva epäilys, että kirjoittajan suhde kristinuskoon on hieman sävyttynyt. Saatoin kuitenkin vain arvailla, sillä kirjoittaja ei itse asiaa avannut.

Kyse ei silti ole vain tutkijan asenteista ja reflektiosta, vaan myös muuttuvista oppiainetraditioista. Kaksikymmentä vuotta sitten kristinuskon antropologia ei ollut vakiintunut omaksi erityisalakseen. Edessäpäin olivat sadat antropologien kirjoittamat, aiempaa nyansoidummat tutkimukset kristinuskosta sekä pohdinnat kristinuskon, teologian ja antropologian kompleksisista suhteista. Toisaalta antropologi Susan Harding oli jo vuonna 1991 sanonut, että Yhdysvalloissa fundamentalistikristitty on liberaalin, sekulaarin, feministisen antropologian absoluuttinen ”toinen”, joka on korvannut tropiikin eksoottisen ”alkuasukkaan” aseman sinä, jota vasten oppiaine ja sen tutkijat tuottavat oman subjektipositionsa.

Voisiko Hardingin väitteen kääntää kysymykseksi teologeille? Mitkä ovat dogmatiikan, käytännöllisen teologian, eksegetiikan, uskonnonfilosofian tai uskontososiologian ”tieteenalapositiot”? Mitä positioita kunkin alan tutkimuksen konventiot tuottavat? Keitä ovat ne ”toiset”, joiden kautta alat määrittelevät itseään?

VOIKO POSITIONAALISUUDEN REFLEKTOINNISTA OLLA HAITTAA?

Ennen esitelmäni pitämistä minua heräteltiin pohtimaan, josko tutkijan position ”paljastamisesta” ja heittäytymisestä avoimeen reflek-

5 Clifford & Marcus 1986.
6 Alava & Robertson 2022.
7 Biehl 2005.

tioon oman tietämisen rajoista voisi olla jotakin haittaa. Ehdotan, että kysymys on syytä kääntää päälaelleen ja pohtia, mitä haittaa voi olla siitä, jos positiotaan ei avaa.

Muutama vuosi sitten antropologeja kohahdutti keskustelu, joka käsitteli University of California in San Diegon apulaisprofessori Saiba Varman kirjaa *The Occupied Clinic*.[8] Kirja on monilla tavoin briljantti tutkimus traumaoireyhtymistä kärsivien ihmisten psykiatrisesta hoidosta Intian miehittämässä Kashmirissa. Varma, joka on itse intialainen, kritisoi Intian sotilaallista miehitystä ja väittää terveydenhuollon toimivan oleellisena osana miehityksen väkivaltaa. Useiden Varman tutkimukseen osallistuneiden muslimien sairastumisen taustalla olivat heidän kokemuksensa Intian turvallisuusviranomaisten kovakouraisista pidätyksistä, eikä Varma säästele sanoja suomiessaan kotimaansa muslimeihin kohdistamaa vainoa.

Varma kertoo kirjassaan kiinnostuneensa Kashmirista asuttuaan siellä isänsä työn takia lapsena. Varma jättää kuitenkin kertomatta sekä kirjan lukijoille että sairaille haastateltavilleen, että hänen isänsä palkan maksoi Kashmirin miehityksestä vastaava Intian turvallisuusorganisaatio. Varman taustan esiintuoneet anonyymit aktivistit ja tutkijat syyttivät Varmaa tutkittaviensa harhaan johtamisesta.

Varman tapaus on äärimmäinen esimerkki siitä, miten tutkijan positiolla on merkitystä. Se, keitä olemme, avaa ovia ja sulkee niitä. Toisaalta Varman esimerkki on hyvä osoitus myös siitä, etteivät tutkijan ominaisuudet yksisuuntaisesti määrittele hänen tulkintaansa. Varma on yläkastinen hindu, joka kirjansa tulkinnoilla asettui kastijärjestelmää, perhettään, hindunationalismia ja Intian valtiota vastaan. Monet ovatkin epäilleet, että Varmaa vastaan äänekkäimmin hyökänneiden intresseissä ei suinkaan ollut edesauttaa traumatisoituneiden kashmirilaisten hyvinvointia, vaan kyseenalaistaa tutkimusta, jossa kritisoidaan Intian hindunationalistista miehityspolitiikkaa. Position, tradition ja politiikan yhteen kietoutumat eivät ole mustavalkoisia, vaan vaativat moniulotteista tarkastelua.

TUTKITTAVAN SUOSTUMUS JA TEOLOGIN POSITIO

Varman kriitikot väittivät hänen huijanneen tutkittaviaan jättäessään kertomatta heille todellisen henkilöllisyytensä. Mitä merkitystä tällä varoittavalla tarinalla on kaikille niille, jotka eivät tee kenttätöitä oikeiden ihmisten kanssa? Suonette antropologille hieman hupsuttelevan ajatusleikin. Pohdin nimittäin, voiko kirjallinen lähde tulla huijatuksi? Voiko Lutheria huijata? Entä Raamatun tekstien kirjoittajia tai kokoajia? Varman kriitikot vaativat, että hänen kirjansa pitäisi vetää pois markkinoilta, sillä voidessaan osallistujat epäisivät suostumuksensa tutkimukseen jälkeenpäin. Mitä tämä tarkoittaisi teologeille? Sulkisivatko apostolit, kirkkoisät tai Luther jälkikäteen sanaisat arkkunsa, jos tietäisivät, kuka heitä tulkitsee ja mihin tarkoituksiin?

Entä onko positionaalisuuspohdinnalla mitään virkaa vaikkapa kyselyhaastatteluja kerätessä? Vastaisiko tutkimusjulkaisuissa tilastojen taakse katoava yksittäinen kyselyn täyttäjä esimerkiksi omaa uskonnollisuuttaan tai seksuaalimoraaliaan käsitteleviin kysymyksiin toisin tietäessään, että kysyjä on esimerkiksi vakaumuksellinen vanhoillislestadiolainen, traumatisoitunut entinen körtti, Tulkaa kaikki -liikkeeseen kuuluva seksuaalivähemmistön edustaja tai Aito avioliitto ry:hyn tulenpalavasti sitoutunut viidesläinen? Onko yksittäisen ihmisen ajatuksilla tiedon vastaanottajasta tai tarkoituksesta merkitystä? Häivyttääkö tietynlainen metodi tutkijan position niin täysin, että lopputuloksena syntyvä ”data” on yksinkertaisesti ”puhdasta”?

Ajatusleikkini puskee siedettävän akateemisen puheenvuoron rajoja. Myönnän yrittäväni särähdyttää lukijan korvia, suorastaan ärsyttää. Teen sen tahallani, sillä korvien särähtelyssä ei ole kyse vain politiikasta, traditiosta tai tutkijan ominaisuuksista ja asemasta, vaan siitä, että välillä ihan todella paljon ärsyttää. Sitäkin positionaalisuuskeskustelu kutsuu meitä reflektoimaan.

8 Varma 2020.

ÄRSYTTÄVÄT SÄRÄHDYKSET

Niinpä palaan alussa kuvaamaani särähdykseen, jonka aiheutti kollegani Tuomaksen kommentti natseista keskustellessamme teologiasta ja kristinuskosta. Ymmärsin myöhemmin, että uskonnottomana luterilaisessa Suomessa ja katolisessa Italiassa kasvaneelle kollegalleni kristinuskoa ja natsismia poliittisen kamppailun kohteina vertaava kommentti oli läpeensä perusteltu. Tuossa hetkessä se kuitenkin särähti korvaani vain ja ainoastaan loukkaavana, osin koska olin jo valmiiksi huonolla päällä ja koska kuuloni ja tulkintani olivat maanperusteellisen närkästykseni äärimmilleen kaventamat.

Ulkopuolisen silmin minä ja Tuomas olemme saman oppiaineen edustajia. Ja silti maailma avautuu meille aivan eri tavoin. Hän ei koskaan olisi voinut käydä Faithin kanssa samoja keskusteluja avioliittoteologiasta tai soteriologiasta kuin minä. Minä taas en koskaan olisi voinut yöpyä Papua-Uudessa-Guineassa venevajoissa oppimassa palmuöljyplantaasien aiheuttamista muutoksista nuorten miesten elämään. Samoin, jos lukisimme Joaô Biehlin kirjaa, lukisimme sitä eri ihmisinä eri silmälasein: minä lääketieteen ja kristinuskon antropologina, kollegani talouden ja ympäristön antropologina. Luentamme olisi eri, sillä ei ole olemassa mitään kaiken yläpuolella olevaa paikkaa, josta käsin maailmaa, tai siitä tehtyjä tulkintoja, voisi neutraalisti tulkita.

Refleksiivisyys, jonka turvin voimme tunnistaa ja eritellä sekä omia että toistemme positioita, on se työkalu, jonka avulla maailman tuomakset ja faithit tulevat myös tutkijalle ymmärrettäväksi. Ei siksi, että olemme samaa mieltä tai eläneet saman elämän, vaan siksi että itsemme paremmin tuntemalla pystymme ymmärtämään paremmin myös toista.

SÄRÄHDYS HOIVATYÖN ÄÄRELLÄ – JA KATTILAN

Odottelimme tyttäreni, isäni ja äitini kanssa invataksia noutamaan äitiäni takaisin vanhainkotiin lapsuudenkodistani. Tiukka pakkanen teki kuistin viileäksi, minkä vuoksi kehotin isääni tuomaan äidin kuistilta sisälle, etteivät hänen jalkansa palelisi odottaessa. Äidin takki oli lämmin ja jalkojenkin päällä oli villaviltti, mutta se ei lämmittänyt säärten takaa lainkaan. ”Minun ei tullut edes mieleeni”, isäni sanoi, ”mutta sinä osaat, kun olet nainen, ja tyttösi samoin”. Sanoin, ettei se kyllä liity sukupuoleeni mitenkään, vaan siihen että meille on *opetettu* hoivaa lapsesta alkaen. ”Niin”, isäni sanoi, ”koska te olette naisia”.

Särähti. Tutkijataustani ja empiirisen kokemukseni valossa pidän päivänselvänä, että jossain määrin ”biologisten” taipumuserojen ohella ihmisen hoivan antamisen motivaatioon sekä varsinkin taitoon ja asenteisiin vaikuttavat jo vauvana alkava vanhempien, lastenohjelmien ja koko ympäröivän yhteiskunnan harjoittama sosialisaatio ja asennekasvatus. Mielessäni kuitenkin totesin, ettei minun kannata alkaa rähistä. Vanhempani ovat olleet ikäisikseen edistyksellisiä kasvattajia, olihan äitinikin vihitty papiksi jo toisessa vihkimyksessä, johon naisia päästettiin. Mutta aikansa kasvatteja hekin ovat. Minullekin opetettiin, miten pestään kattila oikein.

Palaamme alkuun, tarinaani kattilanpesusta. Se mitä *minä* jätin tarinasta kertomatta oli seikka, mikä ei alun alkujaan särähtänyt korvaani ollenkaan. Seikka, joka noissa äitini silloin minulle sanomissa sanoissa alkoi säristä korvassani vasta paljon myöhemmin muistellessani tarinaa kaiken uuden oppimani valossa. Äitini nimittäin sanoi: ”Henni, näin pestään kattila. Katsos näin, täältä. *Tätä eivät miehet osaa*.”

KATSE PEILIIN

Se, mikä särähtää, ei ole staattista. Se voi muuttua ajan kuluessa, kun kokemuksemme karttuu, ja kun ymmärryksemme niin elämästä, ihmisluonnosta kuin tieteenalamme ja muiden tieteenalojen tutkimuksesta syvenee ja laajenee.

Särähdyksillä on usein täysin käänteentekevä merkitys tutkimuksessa. Ne muokkaavat tutkimusasetelmia, puskevat meidät tarttumaan tiettyihin asioihin ja pysymään kaukana toisista. Ne määrittelevät hienovaraisesti tutkimuskysymyksiämme ja ohjaavat vääjäämättä tulkintaamme. Ja minä väitän: Näiden särähdysten ja särähtämättä jättämisten huomaamisessa voi ja

täytyy harjaantua, jos haluaa tehdä korkeatasoista tutkimusta.

Positionaalisuus ja refleksiivisyys ovat oman aikamme suuria ja mullistavia tieteellisiä oivalluksia. Ne tekevät näkyväksi rajoitteet, joita oma asemamme ja henkilöhistoriamme aiheuttavat. Ne houkuttelevat meidät nöyryyteen omien tieteenalojemme, teorioidemme, metodiemme äärellä ja ne kutsuvat meitä pohtimaan huolellisesti sitä, minkälaisiin valtarakenteisiin tietomme ja tutkimuksemme ovat kietoutuneet. Kutsu refleksiivisyyteen on kutsu kysymään, keiden asemaa yhteiskunnassa ja globaalissa maailmanjärjestyksessä tiedollamme pönkitämme sekä keiden näkökulmia ja tulkintoja maailmasta tuomme tiedeyhteisön ja muiden yleisöjemme keskusteltavaksi.

Mitä hävittävää meillä on, jos katsomme peiliin? On ehkä turha toivoa, että jokaisella tutkimusalalla sallittaisiin peilin kattaa koko terassin seinä, että siihen katsottaisiin joukolla yhdessä. Mutta ehkä tutkijan on mahdollista hankkia itselleen edes hyvä taskupeili, jota katsoa yhdessä luotettujen kollegojen kanssa, tehdä oivalluksia, ja sujauttaa peili sitten takaisin taskuun, mukana kannettavaksi ja tarpeen tullen esiin otettavaksi.

Entä mitä voitettavaa meillä on? Ehkäpä niille meistä, jotka kutsumme itseämme kristityiksi, on voitettavanamme suorastaan uskollinen Jeesuksen seuraaminen. Kun kerran puhuttelen teologiasta ja uskonnontutkimuksesta kiinnostuneita lukijoita, sallikaa minulle lainaus, jota antropologien konferensseissa pääsen harvemmin tekemään:

> Silloin Jeesus sanoi heille: ”Kuninkaat hallitsevat herroina kansojaan, ja vallanpitäjät vaativat, että heitä kutsutaan hyväntekijöiksi. Niin ei saa olla teidän keskuudessanne. Joka teidän joukossanne on suurin, se olkoon kuin nuorin, ja joka on johtaja, olkoon kuin palvelija”. (Luuk. 22:25–26)

Näin maallikon luennalla ajattelen, että Jeesus oli positionaalisuuspohdintojen peräänkuuluttaja. Hän kehotti meitä kääntymään köyhän puoleen, havahdutti meitä näkemään maailmaa sorretun silmin, hylkäämään vallanpitäjien näkökulmat ja katsomaan toisin. Jeesus, aivan kuten profeetat ennen häntä, nosti kuulijoidensa silmien eteen peilin, kysyi: ”kuka sinä olet”, ja osoitti, miksi vastauksellamme on väliä.

VTT Henni Alava on Tampereen yliopiston akatemiatutkija, jonka uskontoa ja politiikkaa Ugandassa käsittelevä kirja sai American Anthropological Associationin uskontoantropologian jaoston Clifford Geertz -kirjapalkinnon kunniamaininnan. Hänen Suomen Akatemian rahoittama hankkeensa käsittelee pitkittynyttä kipua ja sen hoitoa Suomessa (päätösnumero 355210).

• henni.alava@tuni.fi

KIRJALLISUUTTA

Alava, Henni (2022). *Christianity, Politics and the Afterlives of War in Uganda: There is Confusion*. London: Bloomsbury Academic.

Alava, Henni & Megan Robertson (2022). Family, Failure and Fatigue in the Field: A Patchwork of Omissions. *African Journal of Gender and Religion* 28:1, 98–107. DOI: 10.14426/ajgr.v28i1.1353.

AntroBlogi (2023). Tutkijan itsereflektio on tieteen laadun edellytys (5.4.2023). *AntroBlogi*. https://antroblogi.fi/2023/04/tutkijan-itsereflektio-ja-tieteen-laatu/ (luettu 26.3.2024).

Biehl, João (2005). *Vita: Life in a Zone of Social Abandonment*. 1. painos. Berkeley: University of California Press.

Clifford, James & George E. Marcus (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography: A School of American Research Advanced Seminar*. Berkeley: University of California Press.

Gould, Jeremy & Katja Uusihakala (2016). *Tutkija peilin edessä: Refleksiivisyys ja etnografinen tieto*. Helsinki: Gaudeamus.

Harding, Susan (1991). Representing Fundamentalism: The Problem of the Repugnant Cultural Other. *Social Research* 58:2, 373–393.

Heikkilä, Eino (2023). Oman navan kaivelua vai välttämätön osa tutkimusta? (30.5.2023). *AntroBlogi*. https://antroblogi.fi/2023/05/refleksiivisyys-ja-tutkimus/ (luettu 26.3.2024).

Martin, Emily (1994). *Flexible Bodies: Tracking Immunity in American Culture from the Days of Polio to the Age of AIDS*. Boston: Beacon Press.

Varma, Saiba (2020). *The Occupied Clinic: Militarism and Care in Kashmir*. Durham: Duke University Press.